

IMMA OLLICH i CASTANYER

*TIPOLOGIA DE LES TOMBES DE LA
NECRÒPOLIS MEDIEVAL DE L'ESQUERDA (OSONA)*

O. Introducció

El jaciment arqueològic de L'Esquerda, situat a les Masies de Roda (Osona), està proporcionant abundant material per a documentar diversos aspectes de la vida a l'Edat Mitjana¹ Ultra el poblament baix-medieval i l'església romànica, queden les restes de nombroses tombes antropomorfes excavades a la roca, a les quals cal afegir els nous enterraments descoberts en les darreres campanyes d'excavació. Precisament, en un estudi previ publicat fa poc temps², vam presentar els primers resultats de la campanya d'excavació de l'any 1977.

1. Sobre el jaciment arqueològic medieval de L'Esquerda, vegeu: I. OLLICH: *El jaciment arqueològic medieval de L'Esquerda, a les Masies de Roda de Ter (Osona)*. — I: *Informe preliminar i estat de la qüestió*. — «Quaderns d'Estudis Medievals», núm. 1 (Barcelona 1980) pàgs. 5-14.

II: *Sistema i tècniques d'excavació. Aplicació a una de les cases del poblat medieval*. — «Quaderns d'Estudis Medievals», núm. 3 (1981) pàgs. 144-154.

— *Hebillas medievales procedentes de Roda de Ter*. — «Atti del Colloquio Internazionale di Archeologia Medievale» (Palermo-Erice 1974) Istituto di Storia Medievale. Università di Palermo 1976. — pp. 505-516.

— *Sivelles medievals de Catalunya i altres peces d'orfebreria relacionades amb la indumentària*. — (en col·laboració amb RIU BOLÒS-PADILLA-PAGÈS) «106^e Congrès National des Sociétés Savantes» Perpinyà 14-18 abril 1981 (en premsa).

— *Algunes peces de ceràmica grisa medieval a Catalunya*. — Colloques Internationaux du CNRS (Valbonne, 11-14 sep. 78). — Paris 1980, pàgs. 403-406.

— *Formes i decoració de la ceràmica grisa medieval procedent de jaciment de L'Esquerda (Barcelona)*. — II Congreso Internacional sobre Cerámica Medieval en el Mediterráneo. — Toledo, 2-7 nov. 1981. (en premsa). A més de restes d'època medieval, aquest jaciment permet també l'estudi d'èpoques anteriors: una cala a la part interior de la muralla ha proporcionat ceràmica de tipus ibèric, feta a mà. Esperem que successives excavacions ens aclariran diverses etapes de poblament a L'Esquerda.

2. Cf. I. OLLICH: *El jaciment arqueològic medieval de L'Esquerda, a les Masies de Roda de Ter (Osona)*. — III: *La necròpolis medieval*. — «Quaderns d'Estudis Medievals», núm. 4 (1981), pàgs. 219-234.

A més d'una visió general de la necròpolis, l'anàlisi es concentrava en el sector 1 del jaciment, al SW de l'església, amb descripció dels 30 enterraments excavats en l'esmentada campanya, i examen dels tipus de tombes i de l'estratigrafia d'aquest sector.

El present treball s'estructura en una primera part, descriptiva de les 89 tombes conegudes que resten de la totalitat de la necròpolis, distribuïdes per sectors. I, en una segona part, hom analitza els tipus d'enterrament: enterraments simples, tombes antropomorfes, tombes de lloses, etc., estudiant les característiques generals de forma, orientació i distribució. Els dos últims apartats són enfocats a manera de conclusions: en el 6 hi ha una comparació de les característiques generals dels enterraments; i en el 7 hom intenta coordinar les dades proporcionades per l'arqueologia i per la documentació, de cara a una aproximació cronològica a la necròpolis estudiada.

1. *Els sectors de la necròpolis*³

En la descripció de les tombes de la necròpolis de L'Esquerda hi ha una diferència molt acusada quan es tracta de sectors excavats pel nostre equip⁴, o de sectors on ja s'havien fet buidatges previs⁵. Això explica que les dades referents al sector (1 A i B) siguin molt més àmplies i concretes que les referents a d'altres sectors, on ens hem hagut de limitar a una descripció de les tombes que resten (normalment excavades a la roca, per raons òbvies, ja que s'han destruït i perdut els nivells superiors), completant-ho amb algunes dades escadusseres que hem pogut obtenir⁶.

SECTOR 1

La zona situada al SW de l'església, a partir de l'angle format pel campanar o torre, anomenada sector 1, presenta encara grans possibilitats a nivell ar-

3. Per a l'estudi de la necròpolis utilitzem la mateixa classificació dels sectors seguida en l'article citat a la nota 2, pàgs. 219-220. — Vegeu, també, la planta general de la necròpolis.

4. Agraïxo la col·laboració de tots els qui estan treballant en cada campanya d'excavació de L'Esquerda: Alex Bassols, Dolors Buxó, Toni Caballé, David Climent, Montse Colom, Albert Curto, Dolors Farràs, Marga González, Elisenda Gràcia, Katia Kliemann, Sebastià Raurell, Eduard Riu, Enric Rodellas, Roser Sala, Assumpta Serra i Roser Serra.

5. Cal recordar que l'excavació de la necròpolis i vilatge medieval de L'Esquerda, va començar el 1966, feta per un grup local d'aficionats a l'arqueologia, adscrits al Centre Excursionista de Roda de Ter.

6. Agraïxo a Sebastià Raurell que, a més de la seva ajuda constant, m'ha proporcionat dibuixos, fotografies i dades diverses sobre el jaciment.

queològic, ja que la potència de sediment acumulat en el desnivell del terreny és força gran en el cantó Oest. Els 30 primers enterraments excavats durant la campanya del 1977 (sector 1-A), formen part de l'estudi esmentat anteriorment. Per aquesta raó seguim la descripció a partir dels enterraments descoberts en la campanya del 1981, segona feta en la necròpolis (sector 1-B).⁷

Enterrament 31

Infant, situat a sobre de la tomba de lloses n.º 34. Hi havia una capa gruixuda de calç i morter recobrint-lo. Només restaven el crani i fragments del cos. Orientació d'Est a Oest (270° N)
/ G-1, talla 6/

Enterrament 32

Adult, situat sobre la llosa de coberta de la tomba 33, recobert per una capa de calç. No s'ha localitzat el crani. Falta el fèmur esquerre. Orientació E-W (270° N).
/F-3 i F-2, talles 4-5./

Enterrament 33

Tomba antropomorfa, corresponent a un adult. Orientació E-W (270° N).
Mides: llargada: 178 cm

amplada: cap: 20-17 cm
 espatlles: 35 cm
 peus: 10 cm
profunditat: cap: 10 cm
 mig: 18 cm
 peus: 20 cm

La tomba és irregular i asimètrica. El cap té una mica la forma de ferradura, arrodonida en els angles. A continuació hi ha un tros excavat enfora, pla, de 20 cm de llarg per 20 cm d'ample i 15 cm de prof., que seguia vers l'Oest. Hi havia 2 ossos al damunt. Les espatlles de la tomba són asimètriques (l'esquerra és més gran), caigudes i arrodonides, amb una llosa lateral per banda. Els peus són arrodonits. El fons és més alt en el cap que en els peus, accentuant-se aquesta disposició pel desnivell de la capçalera. La tomba estava coberta amb lloses, una de gran a la capçalera (85 x 60 cm) i la resta més petites.

7. El número amb què s'esmenten no és indicatiu, en absolut, d'un valor tipològic o cronològic, sinó que correspon simplement a l'ordre d'aparició de les tombes al llarg de la campanya d'excavació. La referència final dels enterraments del sector 1B, correspon al Quadre i la talla respectius.

Contenia les restes òssies de diversos individus: 2 cranis (B i C) sobreposats, mirant a l'Oest, un esquelet orientat a l'Oest (270° N), i a sota un altre esquelet amb el crani ben conservat, orientat en sentit contrari, d'Oest a Est (90° N).

/F-4, F-3 i F-2, talla 8/

Enterrament 34

Tomba de lloses, corresponent a un adult. Orientació E-W (250° N). Només en resta la part inferior. Gran quantitat de calç. Contenia la meitat inferior d'un individu, en molt mal estat de conservació.

/G-1, talla 6/

Enterrament 35

Adult, enterrat entre una capa de calç. No s'ha conservat el crani.

Orientació E-W (250° N).

/F-3 i G-2, talla 6/

Enterrament 36

Tomba de lloses corresponent a un adult. Orientació E-W (280° N). El fons i els peus, força irregulars, són semiexcavats a la roca, completant-se la tomba amb lloses laterals.

Mides: llargada: 170 cm

amplada: cap: 40 cm

espatlles: 45 cm

peu: 33 cm

profunditat: cap: i peu: 30 cm

Mides lloses: capçalera: 38 x 7 cm

lateral dret: 31 x 8 cm

43 x 5 cm

23 x 9 cm

lateral esquerre: 45 x 7 cm

30 x 5 cm

32 x 4 cm

42 x 5 cm

La tomba contenia les restes de diversos individus sobreposats. L'esquelet situat a més profunditat estava complet, amb el crani mirant cap el Nord. Tenia un crani situat als peus, orientat al Nord, i un altre sobre el fèmur esquerre, orientat a l'Oest. Pel damunt, barrejats amb d'altres ossos llargs, hi havia dos cranis més. Tot plegat estava recobert amb molta calç.

/ G-6 i G-7, talla 12./

Enterrament 37

Adult, enterrat entre una capa de calç, situat a sobre la llosa de coberta d'una tomba inferior. Tenia un crani entre els fèmurs.

Orientació E→W (270° N).

/G-4, talla 8/

Enterrament 38

Adult, enterrat entre terra orgànica. Orientació E→W, (270° N.) Està situat immediatament a sobre del n° 41. L'esquelet, en força bon estat de conservació, tenia els braços creuats, l'esquerre sobre l'espatlla dreta. El crani mirava enlaire. Hi havia restes d'altres cranis prop del fèmur dret i també prop dels peus.

/G-9, talla 13/

Enterrament 39

Infant (potser un nou nat), amb el crani recolzat sobre la pelvis de l'esquelet n° 43. Tenia els braços creuats sobre el pit. Enterrat en el nivell de terra orgànica. Orientació E→W, (260° N.)

llargada aprox. de l'esquelet: 45 cm.

/ F-9, talla 13/

Enterrament 40

Adult, enterrat a nivell de la terra orgànica, directament sobre la roca marga. El crani recolza, per l'esquerra, en una pedra dreta (potser una estela), decantant-se una mica cap al Nord. Els braços estaven creuats sobre el pit. Entre els fèmurs tenia un altre crani. Llargada aproximada: 175 cm. Orientació contrària: W→E, (90° N.)

/ F-9- talla 14/

Enterrament 41

Adult, enterrat a sota del N° 38. No hi ha cap separació directe entre l'un i l'altre, només una capa de terra orgànica. L'inferior queda situat ben bé sobre la roca. El cap és més enlairat que el cos. Tenia els braços creuats, el dret sobre l'espatlla esquerra, al contrari del n° 38. Llargada aproximada: 155-160 cm. Orientació E→W, (285° N)

/ G-9, talla 14/

Enterrament 42

Meitat inferior d'un adult. Enterrat en el nivell de terra orgànica, directament

sobre la roca margosa. Sobre el fèmur esquerre hi tenia un crani. Tot el voltant sembla de terra cremada o cendrosa. Orientació E→W (280° N).

/G-9, talla 14/

Enterrament 43

Meitat inferior d'un adult. Enterrat directament sobre la roca, entre la terra orgànica. Sobre la pelvis i entre els fèmurs tenia l'esquelet de l'infant n°39. Llargada de la meitat inferior: 105 cm. Orientació E→W (260° N.)

/F-9, talla 14/

Enterrament 44

Adult. Potser li correspon el crani que hi ha situat sobre els fèmurs del n° 42. Està enterrat sobre la roca margosa, entre una capa de terra orgànica. A sobre tenia una gran llosa (75 x 40 cm). Orientació E→W (255° N).

/G-9, talla 14/

Enterrament 45

Adult, enterrat entre una capa de morter i calç, en mal estat de conservació. Li deu correspondre el crani B, del quadre F-8. Llargada aproximada: 170 cm. Orientació E→W (265° N)

/F-7 i F-8, talla 12/

Enterrament 46

Adult, enterrat entre una capa de calç i morter. Sols en resta la meitat inferior. Li deu correspondre el crani A del quadre F-8. Orientació contrària: W→E (85° N).

/F-8, talla 14/

Enterrament 47

Meitat inferior d'un adult, situat sobre la roca, entre una capa de calç. Mal estat de conservació. Orientació E→W (285° N).

/G-7, talla 10/

Enterrament 48

Adult, situat sobre la roca, cobert amb una dura capa de calç. No s'ha conservat el crani. En canvi, sobre el cos hi tenia els cranis de tres individus més. Orientació E→W (245° N)

/F-6, talla 8/

Enterrament 49

Tomba antropomorfa, orientada de Sud a Nord (350° N).

La tomba aprofita una diàclasi del terreny. Està molt destrossada. No contenia cap resta òssia.

/D-1, talla 7/

Enterrament 50

Tomba antropomorfa, orientada de Sud a Nord (350° N).

La tomba aprofita la diàclasi del terreny. Té el cap de forma quadrada, les espatlles rectes i el peu recte. Els fons és totalment recte i uniforme.

Mides: llargada: 195 cm
amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 47 cm
 peu: 40 cm
profunditat: cap: 25 cm
 peu: 26 cm

Conté les restes de diversos individus adults: A les capes superiors (talla 7) es troben els cranis B i C i diversos ossos llargs, situats sobre la pelvis i el cos de l'esquelet que hi ha a sota. Aquest es tracta d'un individu adult complet, en bon estat de conservació, amb el cap mirant enlaire i el braç esquerre sobre l'espatlla dreta. Orientat de S→N. Llargada aproximada: 175 cm.

/F-0 i E-1, talla 8/

*Enterrament 51**

Tomba antropomorfa. Orientació S→N (335° N).

La tomba aprofita la diàclasi del terreny i correspon a un adult. Té el cap de forma quadrada, arrodonit en els angles. Les espatlles es veuen reforçades per pedres laterals (cosa que treu espai hàbil a l'interior). El peu és recte i irregular.

Mides: llargada: 200 cm
amplada: cap: 18-20 cm
 espatlles: 40-30 cm
 peu: 40 cm
profunditat: cap: 32 cm
 peu: 20 cm

8. L'enterrament numerat amb el 51 correspon al núm. 20 bis de la campanya del 1977. Hem preferit d'utilitzar una numeració seguida per a evitar malentesos, ja que el núm. 20 correspon a la tomba de lloses situada al damunt. El núm. 51 és, doncs, el referent a la tomba antropomorfa situada immediatament a sota, excavada en la campanya del 1981.

Contenia l'esquelet complet d'un adult, en bon estat de conservació. El crani no estava encaixat en el cap de la tomba, sinó que era una mica més avall, a l'alçada de les espatlles de la tomba, i recolzat en una de les pedres laterals, cosa que el decantava cap l'Oest. Els braços estaven situats al llarg del cos. Orientat de S→N, llargada aproximada: 180 cm. L'esquelet tenia ossos barrejats pel damunt del cos i tres cranis (B, C i D) situats als peus, tots mirant cap l'Oest.

SECTOR 2

El cantó SE, a l'exterior de l'església, no ofereix gaires mostres de tombes, ja que fou una de les primeres zones buidades durant els treballs de descoberta del campanar. A les dues tombes antropomorfes que ja eren visibles cal afegir-hi dues més que han estat trobades a l'interior, i una altra a l'exterior del campanar. Es tracta de tombes existents abans d'aquesta edificació. Dels nivells superiors, probablement de lloses, no en sabem res.⁹

Enterrament 52

Tomba antropomorfa, excavada a la roca parcialment: només el cap i les espatlles. La meitat inferior devia ésser completada amb lloses, però s'han perdut. Cap i espatlles quadrats. Orientació E→W (260° N). No quedava cap resta òssia.

Enterrament 53

Tomba antropomorfa, situada com l'anterior dintre el campanar. Només resta el cap quadrat, que fou excavat aprofitant la diàclasi del terreny. La resta de la tomba devia ésser amb lloses, que s'han perdut. No quedava cap resta òssia. Orientació E→W (245° N).

Enterrament 54

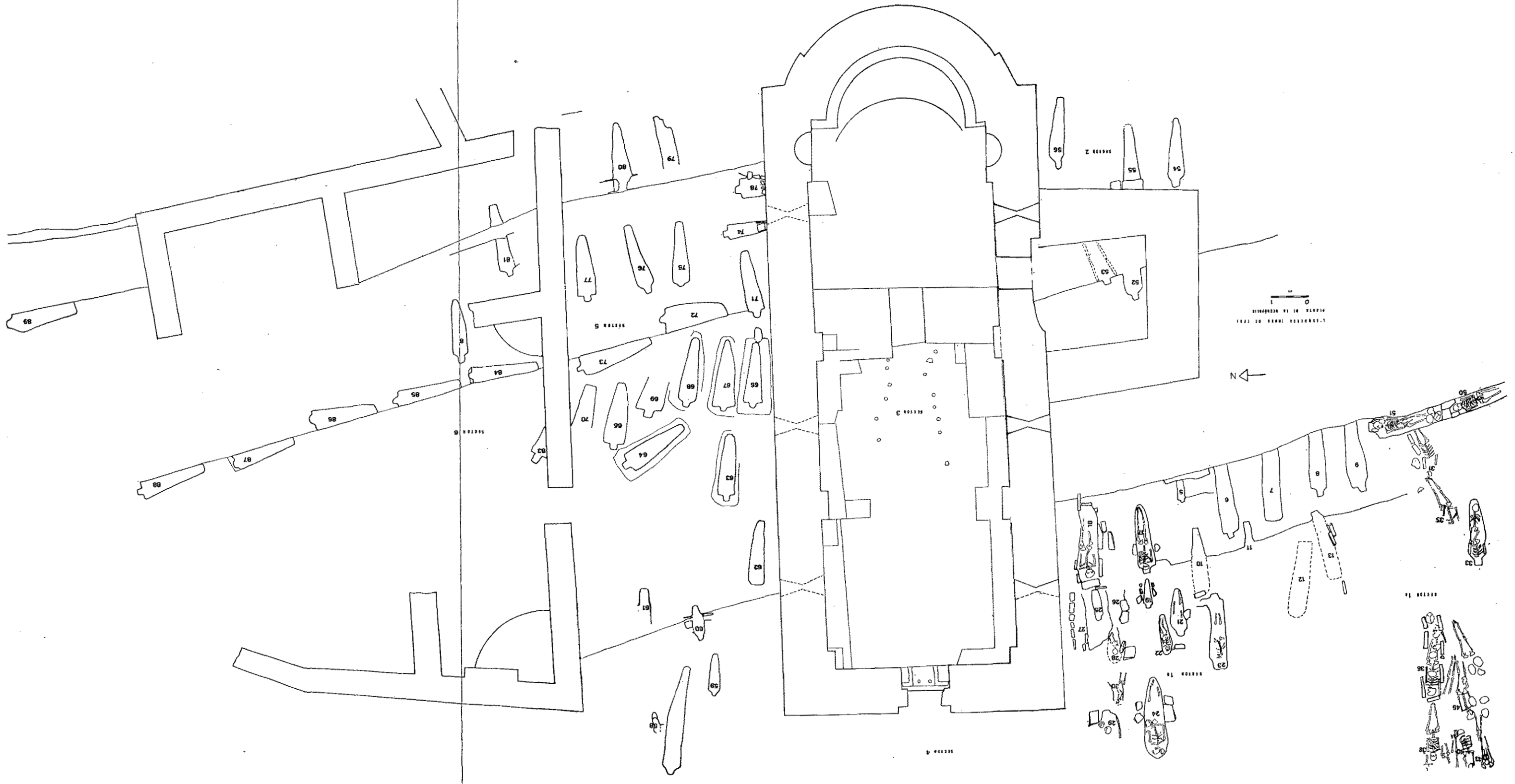
Tomba antropomorfa, orientada E→W (270° N).

Tomba simètrica, de cap amb forma quadrada, espatlles caigudes i arrodonides i peu arrodonit. El cos és irregular.

Mides: llargada: 178 cm

amplada: cap: 18-20 cm

9. A partir de l'enterrament núm. 52, ens limitem a una descripció de les restes que hi ha actualment, ja que es tracta de tombes que havien estat excavades en buidatges anteriors, dels quals no en queda constància documental. Per això, quan fem constar que una tomba no contenia cap resta òssia, ens referim al moment en què vam dibuixar-la. Si tenim alguna referència sobre el material aparegut en el moment de buidar-la, ho fem constar al final de la descripció.



1:10000 (1:10000) (1:10000)
PLAN OF THE BUILDING

N

espatlles: 36 cm
 peu: 18 cm
 profunditat: cap: 36 cm
 mig: 30 cm
 peu: 17 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 55

Tomba antropomorfa, orientada E→W (265° N).

Meitat inferior d'una tomba excavada a la roca. La paret Est del campanar li passa per sobre, tallant-la pel mig a l'altura de les espatlles, tapant el cap. El cos és recte i regular.

Mides aproximades: llargada: 165 cm (part visible)
 amplada: cap: ?
 espatlles: 44 cm
 peu: 20 cm
 profunditat: espatlles: 40 cm
 peu: 14 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 56

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (275° N).

La tomba, excavada a la roca, ha quedat paral·lela a la paret Sud de l'església. El cap té forma arrodonida i es decanta una mica vers el Sud. Les espatlles són asimètriques (l'esquerra és més gran), caigudes i arrodonides. El peu és recte.

Mides: llargada: 185 cm
 amplada: cap: 16 cm
 espatlles: 38 cm
 peu: 18 cm
 profunditat: cap: 37 cm
 espatlles: 18 cm
 peu: 5 cm

No contenia cap resta òssia.

SECTOR 3

Comprèn el recinte interior de l'església. Fou buidat en els primers treballs de neteja, i no hi ha constància que hi aparegués cap enterrament. Tot

i així, observant la disposició inicial de les tombes antropomorfes en la planta general, veiem la tendència a enterrar orientant vers el Nord, seguint la diàclasi del terreny. Tendència testimoniada a banda i banda de l'església. Per això, no seria extrany que també hi haguessin enterraments a dintre l'església seguint l'esmentada diàclasi, enterraments que són força anteriors a la construcció de l'edifici romànic que els hi passa per sobre. Per a comprovar això, caldrà examinar la zona central de la nau, on hi ha una paret que tapa precisament el sector corresponent a l'esquerra del terreny.

SECTOR 4

És un recinte quadrat, a l'Oest de l'església, situat a un nivell inferior. La zona va ésser buidada sense portar un control d'excavació. Actualment caldria fer una neteja general i intentar distingir, entre les restes visibles, què queda dels nivells inicials. Molt probablement, es repeteix l'esquema del sector 1, amb tombes de lloses en els nivells superiors i tombes antropomorfes en els inferiors.

SECTOR 5

Àmbit quadrangular, que formava una zona tancada, contigua a l'església pel cantó Nord. Hi ha una gran concentració de tombes antropomorfes excavades a la roca, amb diversitat d'orientació i de formes. La paret que tanca aquest espai passa pel damunt d'algunes d'elles, demostrant l'antiguitat de les tombes respecte a la construcció. Si hi havia nivells superiors, amb altres tipus d'enterraments, no en queda res.

Enterrament 57

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (285° N).

En realitat, dona la impressió d'una tomba doble per la seva llargada. És molt irregular. Cap de forma quadrada, lleugerament obert per la base, espatlles caigudes i arrodonides, peu arrodonit. El fons és completament recte i pla, en una zona desnivellada.

Mides: llargada: 294 cm
 amplada: cap: 22 cm
 espatlles: 50 cm
 peu: 15 cm

profunditat: cap: 10 cm
peu: 24 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 58

Tomba antropomorfa, corresponent a un infant. Orientació E→W (270° N).

Tomba inacabada, a causa del desnivell de la roca. El peu era arrodonit i el fons recte.

Mides: llargada: 52 cm
amplada: cap: ?
 espatlles: ?
 peu: 12 cm
profunditat: cap: ?
 peu: 10 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 59

Tomba antropomorfa, corresponent a un infant. Orientació E→W (280° N).

L'excavació de la tomba és poc profunda. El cap és arrodonit, les espatlles arrodonides i caigudes, peu arrodonit.

Mides: llargada: 112 cm
amplada: cap: 16 cm
 espatlles: 29 cm
 peu: 13 cm
profunditat mitjana: 10 cm

Hom hi va poder efectuar una reexcavació, trobant els ossos molt capgirats. Hi havia dos trossets de ceràmica.

Enterrament 60

Tomba antropomorfa, corresponent a un infant. Orientació E→W (265° N).

A causa d'una falla en la roca, una part dels dos costats estan formats per pedres. Gran desnivell entre cap i peus, motivat pel terreny. El cap és arrodonit, espatlles caigudes i arrodonides. Peu arrodonit.

Mides: llargada: 93 cm
amplada: cap: 16 cm
 espatlles: 25 cm
 peu: 13 cm

profunditat: cap: 8 cm
 peu: 26 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 61

Part inferior d'una tomba antropomorfa, orientada E→W (270° N).

A causa de la diàclasi només n'excavaren la meitat. És possible que la completessin amb lloses. Peu recte.

Mides: llargada: 120 cm (part visible)
 amplada: espatlles: ?
 peu: 21 cm
 profunditat: peu: 13 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 62

Tomba antropomorfa, sense cap diferenciat. Orientació E→W (276° N).

La part corresponent al cap és recte, amb els angles arrodonits. Peus arrodonits i cos recte. El fons és irregular, elevant-se en els peus.

Mides: llargada: 170 cm
 amplada: cap: 37 cm
 espatlles: 40 cm
 peu: 16 cm
 profunditat: cap: 7 cm
 espatlles: 20 cm
 peu: 20 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 63

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (275° N).

Tomba simètrica, de cap amb forma quadrada i angulosa. Espatlles en angle recte. En el peu hi ha un encaix, com si haguessin començat a treballar la forma del cap. El fons és irregular, còncau, més alt en els peus. En el cap, la pedra és excavada formant una cavitat vers l'interior. Tot al voltant té un encaix per a la llosa, d'uns 6 cm de gruix.

Mides: llargada: 179 cm
 amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 46 cm
 peu: 16 cm

profunditat: cap: 28 cm
espatlles: 36 cm
peu: 26 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 64

Tomba antropomorfa, orientada E→W (315° N)

Tomba simètrica, de cap quadrat i espatlles rectes, una mica caigudes. Peu arrodonit. Fons recte, en pendent, quedant una mica còncav, més alt en el cap. Presenta un encaix per a les lloses de coberta que varia de 4 a 10 cm de gruix.

Mides: llargada: 190 cm
amplada: cap: 22 cm
espatlles: 53 cm
peu: 22 cm
profunditat: cap: 26 cm
espatlles: 32 cm
peu: 28 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 65

Tomba antropomorfa, orientada E→W (282° N).

Simètrica, de cap quadrat, espatlles en angle recte i peu recte. Té un encaix per a la llosa de coberta en els peus. Fons recte, una mica enlairat en el cap i en els peus.

Mides: llargada: 181 cm
amplada: cap: 20 cm
espatlles: 53 cm
peu: 20 cm
profunditat: cap: 18 cm
espatlles: 26 cm
peu: 22 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 66

Tomba antropomorfa, orientada E→W (255° N).

Simètrica, de cap arrodonit, espatlles en angle recte lleugerament asimètriques (la dreta és més alta que l'esquerra), peu arrodonit. El sòl és una mica còncav, més alt en els peus i la capçalera, que penetra cap a l'interior de la roca. A l'altura dels peus presenta un desnivell (18 cm d'alçada × 20 cm de

llargada) que correspon a una comunicació amb una altra tomba, o a una possible tomba d'infant. L'encaix per a les lloses és gairebé perfecte tot al voltant de la tomba (4 cm de gruix $\times$ 18 cm d'ample a la capçalera, 22 cm a l'espatlla dreta, 17 cm a l'espatlla esquerra, i 13 cm als peus).

Mides: llargada: 174 cm
 amplada: cap: 20 cm
 espatlles: 50 cm
 peu: 20 cm
 profunditat: cap: 28 cm
 espatlles: 32 cm
 peu: 28 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 67

Tomba antropomorfa, orientada E $\rightarrow$ W (255° N).

Simètrica, de cap arrodonit i espatlles rectes (l'esquerra s'enfila més que l'altra). Peu arrodonit i estret. Fons lleugerament còncav, més alt en els peus i la capçalera, que forma una mica de cavitat cap a l'interior de la roca. Encaix per a la llosa de coberta conservat a tot el voltant de la tomba, excepte en el cantó dret (gruix: 5-6 cm, per 10 cm d'ample).

Mides: llargada: 190 cm
 amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 62 cm
 peu: 16 cm
 profunditat: cap: 30 cm
 espatlles: 36 cm
 peu: 32 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 68

Tomba antropomorfa. Orientació E $\rightarrow$ W (278° N).

Simètrica, de cap quadrat. Espatlles caigudes i arrodonides. Peu arrodonit. El fons és recte, lleugerament còncav al mig, enlairant-se en els peus i en el cap. Encaix tot al voltant per a les lloses de coberta (4 cm de gruix).

Mides: llargada: 187 cm
 amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 46 cm
 peu: 20 cm
 profunditat: cap: 24 cm

espatlles: 30 cm

peu: 24 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 69

Tomba antropomorfa, orientada E→W (285° N).

Meitat superior d'una tomba, tot just començada a treballar ja que el terreny només està rebaixat un parell de centímetres. El cap té forma quadrada i les espatlles són rectes.

Enterrament 70

Tomba antropomorfa. Orientada E→W (275° N).

Meitat inferior d'una tomba antropomorfa, començada a treballar. Es troba al costat dret de la precedent. Peu recte.

Enterrament 71

Tomba antropomorfa, orientada E→W (250° N).

Simètrica, de cap arrodonit, espatlles rectes i simètriques i peu recte. El fons, recte, s'eleva de manera marcada en el cap, formant una base plana de 18 cm. Hi havia encara una llosa de coberta, que gairebé tapava tota la tomba.

Mides: llargada: 128 cm

amplada: cap: 22 cm

espatlles: 46 cm

peu: 22 cm

profunditat: cap: 14 cm

espatlles: 30 cm

peu: 30 cm

Contenia un esquelet d'adult complet, sense els ossos dels peus.

Enterrament 72

Tomba antropomorfa. Orientació S→W (348° N).

Tomba que aprofita la diàclasi natural del terreny, excavant per la part dreta de la cavitat. La tomba és asimètrica, de cap arrodonit i espatlles en angle recte (més llarga la dreta). Els peus tallen en diagonal. L'amplada és molt gran en relació a la llargada. El fons és còncau, més alt en el cap i en els peus.

Mides: llargada: 176 cm

amplada: cap: 22 cm

espatlles: 64 cm
 peu: 32 cm
 profunditat: cap: 35 cm
 espatlles: 42 cm
 peu: 28 cm

No contenia restes òssies.

Enterrament 73

Tomba antropomorfa. Orientació S→N (342° N)

Aprofita la diàclasi natural de la roca, excavant cap el costat esquerre. El cap és petit, quadrat i una mica inclinat vers l'Oest. Espatlles rectes asimètriques. El costat dret de la tomba és una mica corbat. Peu recte. El fons és convex, més alt en els peus, formant un capçal en el cap. Era tapada per una gran llosa:

Mides: llargada: 208 cm
 amplada: cap: 15 cm
 espatlles: 54 cm
 peu: 19 cm
 profunditat: cap: 28 cm, fins 36 cm
 espatlles: 26 cm
 peu: 24 cm

Contenia dos individus enterrats, amb els ossos molt barrejats.

Enterrament 74

Tomba antropomorfa. Orientació S→N (350° N)

El peu de la tomba queda amagat en passar la paret de l'església per sobre. Cap quadrat, espatlles asimètriques i arrodonides. El fons és convex.

Mides: llargada: 165 cm (part visible)
 amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 39 cm
 peu: ?
 profunditat: cap: 30 cm
 espatlles: 30 cm
 peu: ?

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 75

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (260° N)

Tomba simètrica, de cap arrodonit i no gaire marcat. Espatlles i peus

arrodonits. El cap està treballat en profunditat, de manera que no baixa en angle recte, sinó que forma una cavitat especial per al crani. El fons és còncav, més alt en el cap i en el peu. Conservava dues lloses de la coberta primitiva.

Mides: llargada: 183 cm
amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 44 cm
 peu: 18 cm
profunditat: cap: 38 cm
 espatlles: 38 cm
 peu: 26 cm

Hi havia dos enterraments superposats, l'individu de sota en bon estat de conservació.

Enterrament 76

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (240°N)

Tomba simètrica, de cap i espatlles arrodonides. Peu recte. El fons, recte. és una mica més elevat en els peus, i quan arriba a la capçalera s'enlaira.

Mides: llargada: 189 cm
amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 44 cm
 peu: 20 cm
profunditat: cap: 30 cm
 espatlles: 34 cm
 peu: 30 cm

Hi havia un individu enterrat.

Enterrament 77

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (265° N)

Tomba simètrica, de cap quadrat. Espatlles simètriques, d'angles rectes. Peu recte. El fons és còncav, més enlairat en el cap.

Mides: llargada: 175 cm
amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 47 cm
 peu: 17 cm
profunditat: cap: 22 cm
 espatlles: 28 cm
 peu: 32 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 78

Tomba antropomorfa. Orientació E→N (10° N)

La meitat inferior de la tomba està tapada per la de l'església, que li passa per sobre. La tomba és asimètrica, de cap arrodonit, i espatlles irregulars (més baixa la dreta). El seu cantó esquerre en part utilitza lloses.

Mides: llargada: 80 cm (part visible)

amplada: cap: 20 cm

espatlles: 52 cm

peu: ?

profunditat: cap: 32 cm

espatlles: 30 cm

peu:

No contenia restes òssies.

Enterrament 79

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (275° N)

Part inferior d'una tomba antropomorfa excavada a la roca, de la qual ha desaparegut la part superior.

Mides: llargada: 140 cm (part visible)

amplada: 40 cm

profunditat: 20 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 80

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (275° N)

Tomba molt irregular, excavada aprofitant una diàclasi de la roca, on recolza el cap. Les espatlles són caigudes i rectes. El peu és arrodonit.

Mides: llargada: 184 cm

amplada: cap: 20 cm

espatlles: 49 cm

peu: 14 cm

profunditat: peu: 18 cm

No contenia restes òssies.

SECTOR 6

El sector 6 és la zona que comprèn la plaça del vilatge baix-medieval. La majoria de tombes, de tipus antropomorf, aprofiten la diàclasi del terreny.

Enterrament 81

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (255° N)

Tomba simètrica, de cap arrodonit, espatlles arrodonides i caigudes, i peu recte. La tomba és construïda travessant una esquerra del terreny, raó per la qual la seva meitat inferior queda partida.

Mides: llargada: 194 cm
amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 44 cm
 peu: 20 cm
profunditat: cap: 18 cm
 peu: 6 cm

No contenia restes òssies

Enterrament 82

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (265° N)

Simètrica, de cap arrodonit, espatlles caigudes i arrodonides. Peu arrodonit.

Mides: llargada: 170 cm
amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 40 cm
 peu: 16 cm
profunditat: cap: 12 cm
 espatlles: 22 cm
 peu: 10 cm

No contenia restes òssies

Enterrament 83

Tomba antropomorfa. Orientació E→W (300 % N)

Meitat superior d'una tomba antropomorfa, que resta partida pel mig en passar-li per sobre la paret que tanca el recinte. Cap quadrat i espatlles rectes.

Mides: llargada: 90 cm (par visible)
amplada: cap: 17 cm
 espatlles: 50 cm
 peu: ?
profunditat: cap: 21 cm
 espatlles: 26 cm
 peu: ?

No contenia restes òssies

Enterrament 84

Tomba antropomorfa. Orientació S→N (349° N)

Tomba simètrica, que aprofita la diàclasi del terreny, i de cap arrodonit. Espatlles i peu rectes. Està força destrossada pel cantó esquerre. El fons és recte, amb els peus més baixos que el cap.

Mides: llargada: 188 cm
 amplada: cap: 16 cm
 espatlles: 44 cm
 peu: 20 cm
 profunditat: cap: 20 cm
 espatlles: 25 cm
 peu: 30 cm

Contenia un individu, que tenia un crani trepanat a sobre de les costelles¹⁰.

Enterrament 85

Tomba antropomorfa. Orientació S→N (329° N)

Tomba simètrica, aprofita la diàclasi del terreny. Cap de forma arrodonida i espatlles rectes, asimètriques (la dreta més alta que l'esquerra). Peu recte. El fons és recte, amb els peus més alts que el cap.

Mides: llargada: 181 cm
 amplada: cap: 16 cm
 espatlles: 40 cm
 peu: 24 cm
 profunditat: cap: 24 cm
 espatlles: 21 cm
 peu: 16 cm

Contenia dos esquelets, un d'adult i un altre d'infant.

Enterrament 86

Tomba antropomorfa. Orientació S→N (350° N)

La tomba és asimètrica i aprofita l'esquerda natural de la roca. Cap arrodonit, espatlles asimètriques i rectes. El peu és recte. El fons és recte, elevant-se en la capçalera.

10. El crani va ésser trepanat amb tècnica d'abrassió, segons Campillo. Va ésser objecte de publicació a «Revista Arqueològica» de Roda de Ter, l'any 1971. Més recentment, ha estat estudiat per CAMPILLO, Domingo: *Paleopatología del cráneo en Cataluña, Valencia y Baleares*. — Ed. Montblanc-Martin. — Barcelona 1978. — pàgs. 419-423, amb fotografies i dibuixos.

Mides: llargada: 178 cm
amplada: cap: 22 cm
 espatlles: 55 cm
 peus: 27 cm
profunditat: cap: 24 cm
 peu: 28 cm
 espatlles: 30 cm

Contenia restes òssies.

Enterrament 87

Tomba antropomorfa. Orientació S→N (342° N)

La tomba aprofita la diàclasi natural del terreny. El cap és arrodonit i poc definit. Espatlles asimètriques i peu recte. El fons és recte, més alt en els peus.

Mides: llargada: 173 cm
amplada: cap: 22 cm
 espatlles: 43 cm
 peu: 20 cm
profunditat: cap: 32 cm
 espatlles: 28 cm
 peu: 20 cm

No contenia cap resta òssia.

Enterrament 88

Tomba antropomorfa. Orientació S→N (342°N)

La tomba aprofita l'esquerda, ampliar-se cap l'Oest. Cap ben arrodonit, espatlles simètriques. Peu recte. El fons és còncau, elevant-se en els peus i el cap.

Mides: llargada: 189 cm
amplada: cap: 18 cm
 espatlles: 48 cm
 peu: 23 cm
profunditat: cap: 18 cm
 espatlles: 22 cm
 peu: 16 cm

Contenia ossos fragmentats i barrejats, a més d'un crani.

Enterrament 89

Tomba antropomorfa. Orientació S→N (360° N)

La tomba aprofita una cavitat natural del terreny. És asimètrica, amb el

cap recte i les espatlles caigudes (l'esquerra és recta perquè segueix el terreny, la dreta és caiguda i arrodonida perquè està excavada cap l'Oest). Peu recte. El cos és molt ample respecte a la llargada total de la tomba. Té encaix per a la llosa de coberta.

Mides: llargada: 165 cm
 amplada: cap: 20 cm
 espatlles: 44 cm
 peu: 35 cm
 profunditat: cap: 32 cm
 espatlles: 27 cm
 peu: 29 cm

No contenia cap resta òssia.

2. *Els enterraments en fossa*

Tot i que la majoria d'enterraments que s'han conservat a l'Esquerda són els de tipus antropomorf excavats a la roca, i algunes restes de tombes de lloses, les campanyes d'excavació portades a terme últimament en el sector 1 de la necròpolis, han permès de constatar l'existència d'un altre tipus d'enterrament simple de fossa.

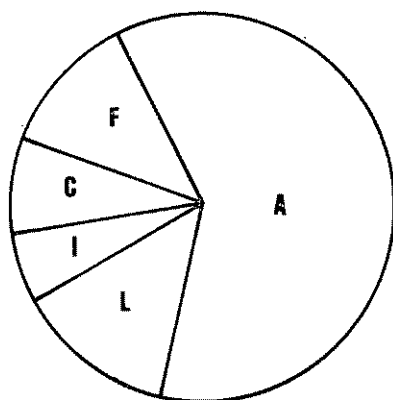
2.1 La forma

Es tracta d'inhumacions fetes directament a la terra, fent-hi un forat fins arribar a la roca margosa (característica d'aquest terreny), on es deixava l'individu, tapant-lo a continuació amb la mateixa terra. Per tant, cap mena de lloses laterals, ni de capçalera, ni als peus. Màxim, en algun cas, es troba una gran llosa col·locada sobre l'enterrament, com per a protegir-lo. Una necròpolis d'aquest tipus oferiria, doncs, una imatge molt simple: petites acumulacions de terra sobre els individus, algunes amb llosa al damunt, i probablement assenyalades amb una pedra dreta o estela. Caldria preguntar-nos sobre la possibilitat que en els enterraments s'utilitzessin taüts o caixes de fusta. Per ara, la terra no n'ha conservat cap rastre.

2.2 La distribució

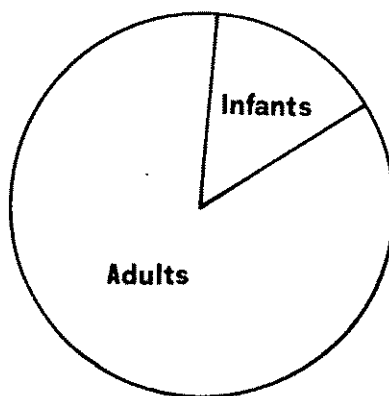
Aquests enterraments de fossa han aparegut en els nivells més profunds dels sectors excavats (talles 12, 13 i 14), coincidint amb una capa de terra molt orgànica. Això fa pensar en la seva antigüitat, relativa als altres enterraments superiors. El sòl, de roca margosa, no mostra cap rastre d'haver estat preparat o retocat.

I. DISTRIBUCIÓ TIPUS DE TOMBES



	%
Antropomorfes	60.67
Fossa	11.23
Calç	8.98
Intermèdies	5.61
Llosa	13.48

II. PERCENTATGE TOMBES ADULTS I INFANTS



	%
Adults	85.39
Infants	14.60

Si ens concentrem en el sector 1 B de la necròpolis, aquests enterraments apareixen només a partir dels quadres F-8, G-8, F-9 i G-9, coincidint amb un més gran desnivell del terreny, que potencia també l'acumulació de sediment. L'aprofitament del terreny és intens, estant els uns al costat dels altres sense cap separació. L'aprofitament arriba fins i tot a la col·locació dels uns sobre dels altres, separats només per una dèbil capa de terra.¹¹

2.3 L'orientació

L'orientació més normal és d'Est a Oest, amb variacions de graus segons cada cas (de 255° a 285° al Nord). Tenim aquí, però, un enterrament dipositat en direcció totalment contrària, Oest→Est, és a dir, amb el crani dirigit a l'Est i els peus cap l'Oest.¹² No sabem si hi ha alguna raó especial per a enterrar-lo de manera inversa. Aquest individu té precisament un crani col·locat entre els fèmurs.

2.4 La col·locació de l'esquelet

Respecte a la disposició dels esquelets, sol ésser la d'estirats cara enlaire a terra, amb els braços creuats. Normalment en tenen un sobre el pit i l'altre sobre l'espatlla contrària. El cas dels 2 individus sobreposats, indicat més amunt, és curiós, perquè l'inferior té el braç dret creuat amb la mà sobre l'espatlla esquerra,¹³ i l'individu situat a sobre ho té exactament al contrari: el braç esquerre creuat amb la mà sobre l'espatlla dreta.¹⁴ Els cranis miren enlaire, aguantant-se a vegades amb una pedra lateral (possible estela).

Un esment especial mereix la superposició que es dona en els esquelets núm. 43 i núm. 39, aquest últim d'un nen petit, el crani del qual reposava directament sobre la pelvis de l'individu adult (esperem l'anàlisi antropològica per a saber si es pot tractar de la seva mare). La resta del cos d'aquest petit està estirat i protegit entre els fèmurs de l'individu adult. Té els bracets creuats sobre el pit.

Quant al material, en aquest tipus d'enterrament és nul. Per arà, no hem trobat res, excepte fragments isolats de ceràmica, que no corresponen a cap peça concreta. A més, la barreja de fragments de terrissa ibèrica i medieval prova que es tracta de trossos procedents del vilatge i que han estat dipositats, juntament amb la terra, en efectuar-se la inhumació.¹⁵

11. Cf. enterraments núm. 38 i núm. 41, sobreposats.

12. Cf. enterrament núm. 40.

13. Cf. enterrament núm. 41.

14. Cf. enterrament núm. 38.

15. L'únic material aparegut en l'excavació del sector 1-B són unes boletes molt petites de bronze, disperses entre els ossos (Quadre G-8, talla 12), i un tros informe, també de bronze, que va aparèixer en contacte amb un os, tenyint-lo de verd (Quadre F-9, talla 12). Si era alguna peça d'ornament o un útil, ha quedat totalment deformada.

3. *Les tombes antropomorfes excavades a la roca*

Les tombes antropomorfes excavades a la roca són la majoria en la necròpolis medieval de l'Esquerda. Dels 89 enterraments estudiats aquí, 54 (un 60.67 %) són tombes de tipus antropomorf. És aquesta abundància el que permet una aproximació a la seva tipologia.

3.1 La forma

Per a estudiar la forma d'aquestes tombes, ens atindrem a diversos aspectes: el cap, les espatlles, el cos, el peu, el sòl o fons i l'encaix per a les lloses de coberta.

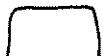
El cap

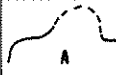
Podem diferenciar bàsicament dos tipus de capçalera en les tombes excavades a la roca: amb cap diferenciat i amb cap no diferenciat. Entre aquests últims, trobem la capçalera arrodonida o de banyera (tipus 1) i la quadrada (tipus 2). En no proporcionar pas aquestes capçaleres un punt de recolzament concret per al crani, hom hi col·loca una o dues pedres al costat del cap del difunt per a aguantar-lo en posició, amb el que la roca excavada i les pedres laterals formen un conjunt inseparable. Per aquesta raó, les tombes amb cap no diferenciat —o, en tot cas, diferenciat internament— les considerem dintre la classificació general d'antropomorfes.

Entre les tombes amb cap diferenciat podem distingir: el cap mínimament diferenciat (tipus 3), el cap quadrat (tipus 4), el cap arrodonit (tipus 5) i un cap quadrat més estret per la base, com de ferradura (tipus 6). El quadre corresponent ens mostra aquests tipus de caps i la seva freqüència. Cal tenir en compte que les formes dibuixades corresponen a prototipus regulars. Sobre el terreny hi ha variants més o menys irregulars, que depenen ja del picapedrer. Segons la freqüència d'utilització, hom considera la següent classificació dels 6 tipus:

43.75 %...	tombes amb cap quadrat.	— Tipus 4
29.16 %...	» » » arrodonit.	— Tipus 5
14.60 %...	» » capçalera quadrada i cap no diferenciat.	— Tipus 2
6.25 %...	» » » arrodonida i cap no diferenciat.	— Tipus 1
4.16 %...	» » cap poc diferenciat.	— Tipus 3
2.08 %...	» » de ferradura.	— Tipus 6.

La majoria dels caps de les tombes són rectes respecte la resta de la tomba, però en alguns casos tenen una lleu inclinació vers el Sud (tombes sector 1 A).

III. TOMBES ANTROPOMORFES. TIPUS DE CAP						
	1	2	3	4	5	6
						
s.1A	22-24-28	7-8-9-18b		6-17-19-21	5	33
s.1B		49		50-51		
s.2		54		52-53	56	
s.5		62	75	57-63-64-65 67-68-69-71 74-76-77	59-60-66-72 73-78	
s.6			86	83-89	81-82-84 85-87-88	
TOTAL	3 < ^{2-A} _{1-I}	7-A	2-A	21 < ^{18-A} _{3-I}	14 < ^{10-A} _{4-I}	1-A
%	6.25	14.58	4.16	43.75	29.16	2.08

IV. TOMBES ANTROPOMORFES. FORMA ESPATLLES						
	SIMETRIQUES			ASIMETRIQUES		
						
	R	A	C	R	A	C
s.1A	17		5	8-6		9-19-21- 22-25
s.1B	50		51			33
s.2		52	54			56
s.5	63-64-65-66 67-73-77	68	60-76	71-72-78	57-74-75	59
s.6	83	81-82-84-88			85-86-87	89
TOTAL	10	6	5	5	6	9
%	24.39	14.63	12.19	12.19	14.63	21.95

R = rectes
A = arrodonides
C = caigudes

les espatlles

La classificació bàsica per a les espatlles és sobre si són simètriques o no. I això depèn de la posició del cap, sempre que aquest sigui diferenciat. El quadre corresponent mostra el repartiment de les tombes segons la simetria de les espatlles i la seva forma. Hom veu un lleuger predomini de les formes simètriques a les que no ho són:

36.58 % espatlles rectes	24.39 % simètriques
	12.19 % asimètriques
34.14 % espatlles caigudes	12.19 % simètriques
	21.95 % asimètriques
29.26 % espatlles arrodonides	14.63 % simètriques
	14.63 % asimètriques

La posició del cap en relació amb les espatlles determina, en molts casos, l'orientació de l'enterrament, i això explicaria l'asimetria que hom troba en moltes tombes, provocada de manera conscient perquè el crani quedés decantat en uns graus determinats.

el cos

El cos de la tomba ve determinat per l'amplada de les espatlles i la del peu. Pot ser simètric o asimètric, segons segueixi o no un eix ideal que travessa la tomba des de la capçalera fins el peu; regular o irregular, segons el treballat de la pedra; recte, còncau o convex, segons la línia seguida per a unir les espatlles i el peu.

Unes espatlles simètriques solen determinar, també, un cos simètric; i a la inversa.

La llargada de cos d'una tomba per a adults oscil·la entre 165 i 200 cm, essent les més freqüents entre 175 i 180 cm. La llargada d'una tomba per a infants oscil·la entre 65 i 125 cm. Hom no pot treure conclusions, a partir d'aquí, sobre l'altura mitjana de les persones a qui anava destinada la tomba, ja que, en molts casos, no l'omplien. A més, la tomba, com veurem es pensava i preparava per a ésser utilitzada per diversos individus, potser per a una família.

Entre les tombes estudiades hi ha exemples de cos recte, simètric i regular;¹⁶ de cos asimètric;¹⁷ de cos recte d'un cantó i còncau de l'altre.¹⁸ En els casos en què la tomba utilitza l'obertura natural formada pel terreny, un dels seus cantons és recte, ampliant-se la tomba per l'altre costat.¹⁹

16. Cf. enterraments 63, 64, 66 i 77.

17. Cf. enterraments 72, 85, 86 i 87.

18. Cf. enterrament 72.

19. Cf. enterraments 84, 85, 86, 87 i 88.

el peu

Bàsicament, distingim 2 tipus de peu en les tombes antropomorfes: el recte i l'arrodonit. Quan la tomba és feta aprofitant una esquadra natural, el peu sol ésser recte, mentre que si es tracta d'una tomba excavada en la seva totalitat, el peu sol acabar en forma rodona.

el fons

El fons de les tombes antropomorfes és molt divers.²⁰ N'hi ha de rectes, plans i inclinats, convexos, etc. Hem considerat 6 tipus, segons la postura que donen al cos: Tipus 1, recte i pla; Tipus 2, eleva més els peus que el cap; Tipus 3, eleva més el cap que els peus; Tipus 4, que seria un equilibri entre l'elevació del cap i dels peus; Tipus 5, fa una cavitat especial per al cap, excavada cap l'interior de la roca de la capçalera (les tombes on es troba semblen del tipus més antic); Tipus 6, convex. La freqüència d'utilització és la següent:

39.39 %	de tombes amb fons	Tipus 1			
18.18 %	»	»	»	»	4
12.12 %	»	»	»	»	5
12.12 %	»	»	»	»	6
0.09 %	»	»	»	»	2
9.09 %	»	»	»	»	3

Per tant, podem dir que el tipus més utilitzat és el de fons recte i pla, seguit pels tipus que fan una elevació especial per al cap i el peu. Les altres formes són menys utilitzades.

l'encaix per a les lloses de coberta

En algunes tombes antropomorfes excavades a la roca es troba un encaix especial, excavat a la mateixa roca, per a encastar-hi la llosa o lloses de coberta. En la majoria de tombes aquest encaix té una profunditat de 5 a 6 cm, que corresponen al gruix de la llosa.

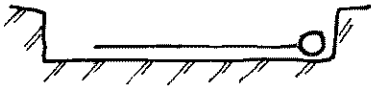
3.2 La distribució

Les tombes antropomorfes apareixen en tots els sectors de la necròpolis, però on hi ha més acumulació és en el sector 5, amb 24 tombes. Segueix el Sector 1, amb 16 tombes antropomorfes descobertes fins ara. I, a més distància, el sector 6, amb 9 tombes; i el sector 2, amb 5 tombes.

Les antropomorfes es troben en el nivell profund, allí on apareix la roca.

20. Vegeu el quadre V, corresponent al fons de les tombes.

V. TOMBES ANTROPOMORFES. FONTS

TIPUS		ESQUEMA PERFIL	NÚM.	%
1 recte i pla			49-50-51-64 68-84-89-7 8-9-18b-19 24	39.39
2 + alt peus	A		76-87	9.09
	B		85	
3 + alt cap	A		21-22	9.09
	B		65	
4 inclinat cap i peus	A		17	18.18
	B		73-77-86 88	
	C		79	
5 amb cavitat			63-66-67 75	12.12
6 còncau			5-8-72 74	12.12

En la majoria de sectors no podem constatar l'existència a nivells superiors d'altres tipus d'enterraments, però el sector 1 ens pot servir d'exemple: tombes de lloses, sobreposades a les antropomorfes. Per tant, cal pensar que en la majoria de sectors que envolten l'església, l'esquema era el mateix: diversos nivells d'enterraments superposats, essent les antropomorfes en el més inferior i, per tant, l'únic que ha restat. El sector on això no seria aplicable és el 6, que comprèn l'àmbit de la plaça de vilatge medieval, i on les tombes antropomorfes devien quedar tapades pel gruix del sediment dipositat al llarg dels anys.

El sector 1 ens mostra també una altra cosa: el canvi geomorfològic del terreny. La roca grisa on es fonamenta l'església és a un nivell elevat, i conté força quantitat de gres. Això fa que el treballat de les tombes d'aquesta zona sigui acurat i ben acabat. En canvi, al SW de l'església (sector 1) hom distingeix a simple vista l'acabament d'aquesta roca, per a ésser substituïda per una capa de terra sedimentada. En rebaixar el terreny durant l'excavació i arribar a la fi d'aquesta capa de terra, hom troba, aproximadament entre 50 i 80 cm, un altre cop la roca, però ara amb una altra composició, amb molta més quantitat de marga. Hom retroba també en aquest nivell les tombes antropomorfes, però la tècnica d'excavació és molt més barroera, ja que la roca margosa s'erosiona amb facilitat.

En aquest nivell, on es barregen la terra sedimentada i la marga erosionada procedent de la roca, les tombes antropomorfes s'alternen amb els enterraments de fossa, cosa que fa pensar en una poca distància cronològica d'uns enterraments als altres.

3.3 L'orientació ²¹

La majoria de les tombes antropomorfes són orientades d'Est a Oest (72 %). Tot i així, hi ha un nombre important (28 %) que són orientades de Sud a Nord, a causa que aprofiten la diàclasi del terreny que travessa el lloc.

La diferència de graus entre les orientades amb la capçalera vers l'Oest és d'uns 40°, entre els 245° i els 285° al Nord. Aquesta diferència es manté entre les que són orientades al Nord, on l'oscil·lació va dels 330° als 10° N. Hi ha un cas,²² en què la tomba és orientada al 315° N, o sigui exactament vers el Nord-Oest.

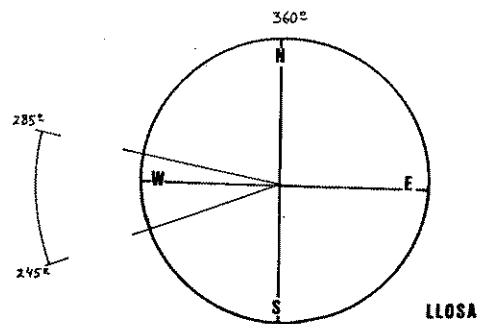
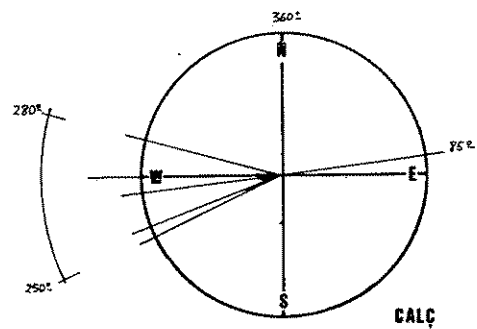
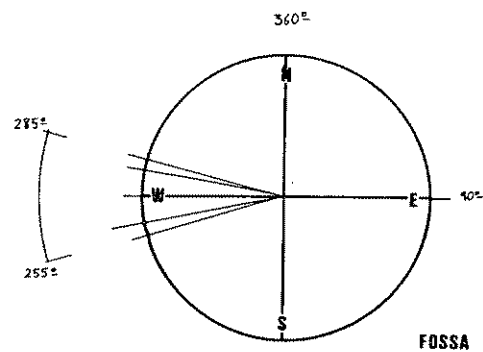
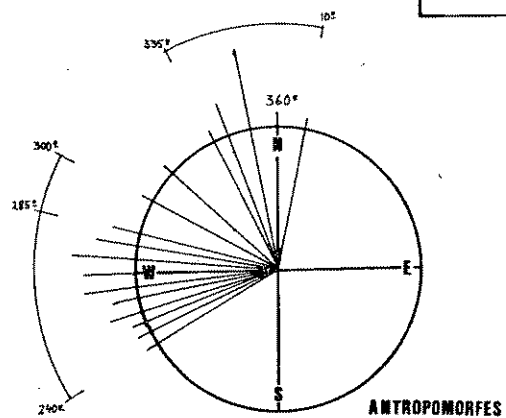
3.4 La tècnica del treballat

Atenent-nos a la forma, l'orientació i la distribució de les tombes antropomorfes excavades a la roca, hom pot discernir tres moments en l'evolució tècnica del treballat:

21. Vegeu el gràfic VI, corresponent a l'orientació dels enterraments.

22. Cf. enterrament núm. 64.

VI. ORIENTACIÓ DE LES TOMBES



- 1) un moment inicial, en què s'aprofiten les esquerdes naturals del terreny (aquí correspondrien les tombes amb les capçalera orientada vers el Nord de la diàclasi 2), deixant l'obertura tal com és, o bé retocant-la i ampliant el que fos necessari.
- 2) un moment de tècnica més evolucionada, en què es treballa la pedra expressament, orientant cap l'Oest. La major part del les tombes del sector 5, ben treballades i en bona part simètriques, correspondrien a aquest moment.
- 3) un últim moment, en què l'espai hàbil està complet i la tècnica decau, tot i que continua l'orientació vers l'Oest. Es va deixant pas als tipus intermedis, d'evolució cap les tombes de llosa.

3.5 La col·locació de l'esquelet

Una de les característiques de les tombes antropomorfes és que contenen diversos individus cada una d'elles. Són pocs els casos en què només hi hagi un individu a l'interior. Aleshores, es planteja la possibilitat de la seva reutilització al llarg del temps, o fins i tot el que fossin utilitzades com a tombes familiars, on s'hi enterraven diversos individus de la família.

L'excavació d'una tomba antropomorfa comporta dificultats a causa, precisament, a la sobreposició d'ossos barrejats entre capes de terra. Hom pot distingir entre:

- 1) Tombes que contenen un sol individu.²³
- 2) Tombes que en contenen diversos:
 - 2a) diversos individus, col·locats bé els uns damunt dels altres, en capes superposades, a vegades en posicions i orientacions totalment contràries.²⁴
 - 2b) diversos individus, els ossos dels quals han estat col·locats posteriorment i barrejats, pel damunt d'un individu inferior, situat en bona posició. Els cranis dels altres solen estar ben posats als peus o sobre la pelvis de l'individu de sota.²⁵

Els esquelets se situen longitudinalment dins la tomba. En alguns casos, les mides de la tomba no corresponen bé a l'individu que l'ocupa. Els infants solen tenir els braços al llarg del cos,²⁶ mentre que els adults varien la posició: al llarg del cos,²⁷ sobre la pelvis,²⁸ o amb els braços creuats sobre el pit, amb

23. Cf. enterraments 17, 18 bis, 19 i 22 (sector 1-A).

24. Cf. enterrament tomba 33 (sector 1-B).

25. Cf. enterraments 24, 50 i 51.

26. Cf. enterraments 19 i 22.

27. Cf. enterrament 51.

28. Cf. enterrament 24.

una mà sobre l'espatlla contrària,²⁹ normalment la mà esquerra sobre l'espatlla dreta.

Els cranis solen estar mirant enlaire. Cal esmentar l'especial cura amb què es dispositen els cranis pertanyents a d'altres individus, a sobre d'un altre enterrat. Suposem que es tracta de la gent que hi havia enterrada anteriorment, dels quals s'apartaven els ossos llargs i els cranis. Aquests es collocaven bé als peus³⁰ o bé a sobre la pelvis o en un dels fèmurs de l'individu de sota.³¹ Hom té cura que aquests cranis quedin sempre mirant vers l'Oest.

4. *L'evolució de les tombes antropomorfes cap les tombes de llosa*

Pot semblar agosarat acceptar des d'un principi que hi ha un punt d'unió entre les tombes antropomorfes excavades a la roca, i les tombes anomenades de lloses. Les primeres tenen unes característiques tan peculiars que semblen apartar-se completament de l'altre tipus, el que mitjançant les lloses forma una caixa o cista. Però, un examen pausat dels tipus antropomorfs de la necròpolis de L'Esquerda, mostra l'existència d'un tipus de tomba intermèdia, que tot i ésser excavada a la roca, utilitza lloses en algunes de les seves parts.

La causa d'això l'hem de cercar en raons tècniques, motivades per la morfologia del terreny. Abans hem comentat³² que hi ha un canvi molt acusat en la roca, sobretot en la part SW de l'església, que correspon al sector 1, on el gres és substituït per una capa de terra sedimentada. Quan l'espai hàbil de la roca forta queda totalment ocupat, aleshores hom n'aprofita una part, encabint-hi els peus, completant la resta de la tomba amb lloses.³³

En el sector 2 (interior del campanar) hom veu l'exemple contrari: hom ha excavat el cap i la part de les espatlles de la tomba, completant-la amb lloses.³⁴ Aquest fenomen també es produeix a l'altra banda de l'església, sector 5, en les tombes 60 i 61, que es veuen tallades per la diàclasi de la roca.

Encara hi ha un altre sistema intermedi: en les zones on la roca és marga i s'erosiona amb facilitat, hom ha preparat el sòl excavant-lo en poca profunditat, de manera que quedi el contorn de la sepultura ben marcat. Després, es completa la tomba amb lloses laterals.³⁵ Un cas on es veu de forma clara la doble utilització de l'excavat i les lloses laterals és en la tomba 18 b. Per les seves característiques externes hom diria que es tracta d'una caixa de

29. Cf. enterraments 17 i 50.

30. Cf. enterrament 51.

31. Cf. enterraments 24 i 50.

32. Vegeu l'apartat 3.2: distribució de les tombes antropomorfes.

33. Cf. enterraments tombes 10, 11 i 13.

34. Cf. enterraments 52 i 53.

35. Cf. enterrament 12.

lloses, però l'excavació ha demostrat que, en realitat, el fons i part de les parets de la tomba van ésser excavats, i que hom va col·locar una pedra a la capçalera i una als peus (ambdues planes, no dretes), i unes quantes lloses laterals dretes. La composició margosa i erosionable de la roca en aquest lloc explica que hom volgués reforçar la tomba.

Aquesta explicació seria vàlida també per a la tomba núm. 33, on les parets laterals corresponents a les espatlles es veuen reforçades per dues lloses.

La manca d'espai hàbil a la zona rocallosa de la necròpolis obligaria, doncs, a enterrar en les zones sedimentades i terroses, utilitzant el sistema —ja en part usat— de les lloses formant caixa. Aquest sistema també permetia la col·locació sobre les antropomorfes, reutilitzant així el terreny en diversos nivells. Les mateixes lloses de coberta de les tombes antropomorfes servien de fons ja preparat per a col·locar l'individu a sobre. A continuació, unes quantes lloses dretes al cap, peus i costats, formaren la caixa. Per fi, les lloses de coberta.

Considerades així, les tombes de llosa constituïrien una nova solució tècnica davant el problema de l'espai utilitzable. Les zones on es troben aquest tipus de tombes són, precisament, els llocs on canvia el tipus de terreny.

L'orientació continua essent la mateixa, d'Est a Oest, amb la capçalera mirant cap a ponent.

5. *Els enterraments simples, amb calç*

En el sector 1 de l'Esquerra, a un nivell superior i, precisament, per sobre de les lloses de coberta de les tombes antropomorfes i de les tombes de llosa, hom troba un altre nivell d'enterrament, fet amb una capa de calç.

Es tracta de calç o morter molt dur, d'una potència de 10 a 15 cm, que cobreix totalment els enterraments del sector 1. La capa comença a nivell de la roca i baixa, tot seguint el desnivell del terreny, en una extensió d'uns 8 metres.³⁶ A partir dels quadres F-8, G-8, F-9 i G-9, aquesta capa de calç disminueix i es perd, coincidint amb l'aparició d'una terra vegetal i orgànica molt rica.

Entremig de la capa de calç els esquelets eren dipositats longitudinalment, els uns al costat dels altres, sense cap mena de separació. A vegades, són tan pròxims que els ossos es toquen i sobreposen. L'excavació d'aquest nivell és difícil ja que la calç, l'os i la pedra formen un tot compacte, molt difícil de discernir, a part de la barreja general d'ossos que hi ha en el sector. Molts ossos estan en mal estat de conservació.

L'orientació general és cap a l'Oest, amb diferències respectives de graus: de 245° a 285° al Nord (o sigui, 40° de diferència). Només un cas, el núm. 46,

36. La campanya d'excavació d'enguany (1981) s'ha fet obrint una àrea de 12 x 2 m.

està orientat totalment al revés: d'Oest a Est, amb el cap dirigit a l'Est, a 85° del N. De totes maneres, l'acumulació d'esquelets en aquesta àrea és tan gran, que potser era l'únic sistema d'encabir-n'hi de nous.

La disposició dels esquelets sol ésser molt senzilla: els braços sobre la pelvis o creuats sobre el pit.³⁷ Hi ha un cas d'esquelets sobreposats.³⁸ En realitat, tota la zona dóna la sensació d'ésser un gran enterrament col·lectiu, amb ossos enretirats i apartats. Hi ha molts cranis col·locats sobre la pelvis i els fèmurs dels individus enterrats.³⁹

16. *Característiques generals dels diversos tipus de tombes.*

De tots els tipus d'enterraments vists fins ara, podem extreure unes característiques generals a manera de conclusions:

6.1 La forma

Fixant-nos en la forma de l'enterrament en si, considerem:

- 1) enterraments simples, dels quals s'en donen dos tipus, sense relació entre si:
 - a. enterraments simples de fossa, inhumacions fetes directament a la terra, sobre la roca margosa, situats a nivells inferiors del terreny, que considerem com els més antics.
 - b. enterraments simples amb una capa de calç, en els quals els esquelets, situats longitudinalment, són recoberts per una gruixuda capa de calç. Es troben a nivells superiors i és una de les solucions d'enterrament més modernes.
- 2) tombes antropomorfes, excavades a la roca. Algunes, potser les més antigues, aprofiten les cavitats naturals que formen les diàclasis del terreny. Molts cops són reutilitzades i poliutilitzades. Es troben a nivells inferiors del terreny.
- 3) tombes de lloses, o cistes, que formen com una caixa al voltant de l'esquelet. Es troben en el nivell immediatament superior al de les tombes antropomorfes. Remarquem l'existència de tipus intermedis, de tombes començades a excavar a la roca i acabades amb lloses.

37. Cf. enterrament 35.

38. Cf. enterraments 31 i 34.

39. Cf. enterraments 37 i 48.

6.2 L'orientació

La gran majoria dels enterraments són orientats d'Est a Oest, és a dir, amb els peus a l'est i el cap vers l'Oest, vers ponent.

És curiós constatar la diferència de graus que s'observa en l'orientació dels enterraments, que sempre oscil·la entre uns 245° i 285° N.

L'oscil·lació de l'orientació entre els enterraments en fossa és entre 255° i 285°, o sigui 30°.

Entre les antropomorfes és entre 245° i 285°, o sigui 40°.

Entre les intermèdies és entre 245° i 280°, o sigui 35°.

Entre les de lloses és entre 250° i 270°, o sigui 20°.

Entre els enterraments amb calç, entre 245° i 285°, o sigui 40°.

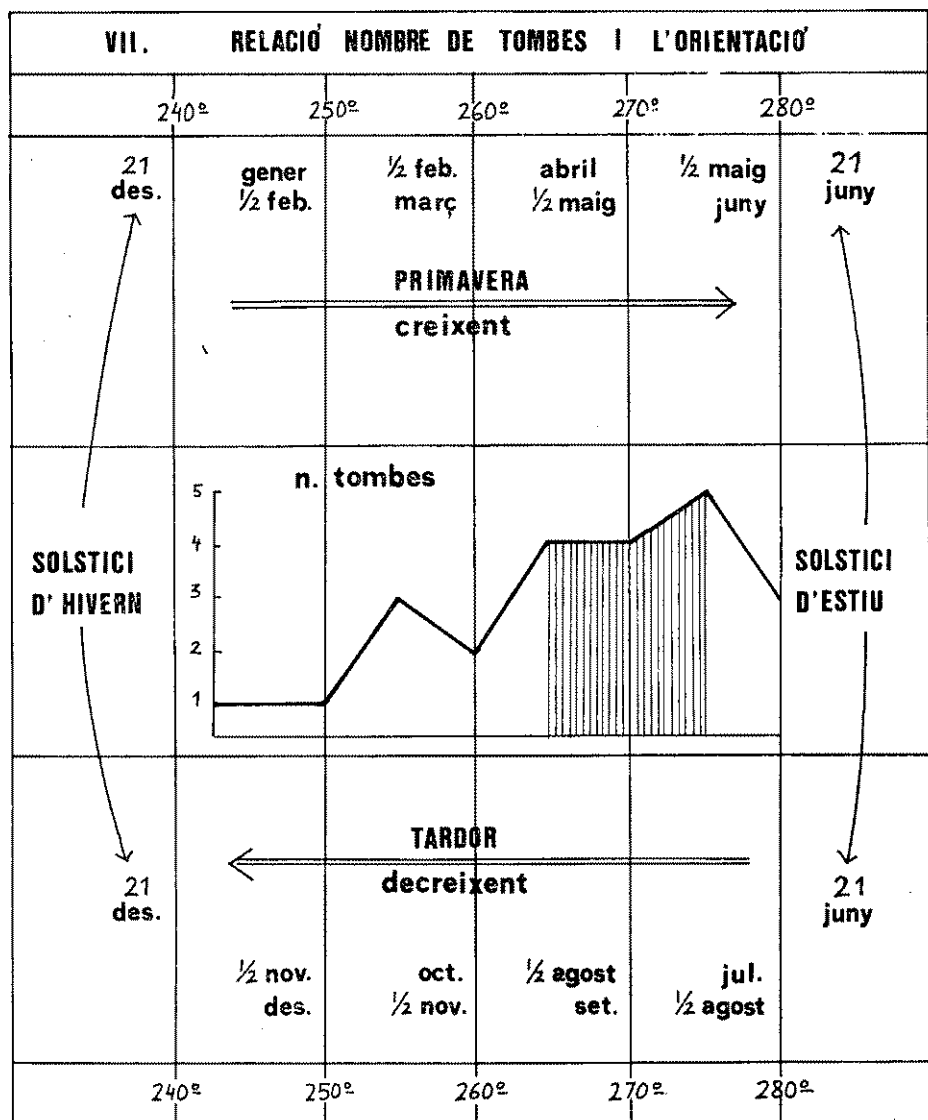
La oscil·lació, per tant, és entre uns 30° i 40°, i correspon amb la variació de graus que hi ha en la posta del sol segons les diverses estacions de l'any (gràfic núm. VI).

Això és difícil de calcular amb exactitud, a causa de la diferència de graus entre el Nord geogràfic i el Nord Magnètic, i que tampoc disposem de dades respecte a la seva oscil·lació a l'Edat Mitjana. Tot i així, hem comprovat actualment, amb la brúixola en la mà, la concordància entre l'orientació de les tombes i el lloc on es pon el sol. La màxima divergència de graus correspon exactament als moments del solstici d'estiu i al d'hivern, en què el sol arriba a les posicions més extremades.

Aquesta orientació de les tombes, particularment de les excavades a la roca, proporciona unes dades per a aproximar-nos a l'època estacional en què foren construïdes: partint de la base de que l'oscil·lació dels graus d'orientació de les tombes és sempre d'uns 30° a 40°, o sigui entre 240° i 280° al N., podem intentar de distribuir-les. El gràfic núm. VII mostra el repartiment de les tombes segons la seva orientació, relacionant la distància màxima (solstici d'estiu) i la distància mínima (solstici d'hivern). Veiem que la majoria són orientades entre els 265° i els 275° al N. Aquests 10° de diferència correspondrien al període entre finals del mes de març i començaments del mes de maig (a la primavera), o bé entre finals d'agost i tot el setembre (a la tardor). És a dir, que s'evitaven les temporades de més fred i de més calor per a construir les sepultures.

Les tombes, doncs, s'orienten cap a ponent seguint amb exactitud les diverses gradacions on es pon el sol al llarg de l'any. Cal plantejar-nos el fet d'unes pervivències paganes de culte solar relacionat amb els morts (concepte «sol a ponent» = «regió dels morts») que es donen en una necròpolis d'època plenament cristiana, però potser no cristianitzada del tot.

L'acceptació d'aquesta hipòtesi suposa un replantejament de la base religiosa cristiana d'una societat rural medieval, on el cristianisme només està sobreposat a antics cultes. Cultes tradicionals, tan arrelats en els costums i la



mentalitat de la gent, que afloren en qualsevol manifestació popular i, sobre-tot, en esdeveniments relacionats amb el naixement i la mort.

Hi ha un parell d'enterraments que són dirigits a la inversa, d'Oest a Est: el núm. 40, de fossa, i el núm. 46, de calç; tots dos enterraments són simples, però d'èpoques molt diverses. No sé si el fet d'haver d'utilitzar al màxim l'espai, explicaria suficientment un enterrament orientat al revés.

Un altre aspecte que cal considerar a l'Esquerda és el de les tombes orientades al Nord. Es tracta sempre de tombes antropomorfes, i la seva proporció és important (27,45 %) respecte al total de la necròpolis amb tombes orientades d'Est a Oest (72,54 %).

Les tombes antropomorfes orientades al Nord aprofiten les esquerdes naturals que forma el terreny. Tota la zona de l'Esquerda està plena de diàclasis que van en direcció Sud-Nord. N'hi ha tres de dimensions importants:

La primera, orientada a 345° N, al cantó Oest del jaciment, provoca el canvi de terra del sector 1 i del sector 5, perdent-se després en travessar diverses cases del vilatge (és la que forma les cavitats en el sòl de les habitacions H 1, H 2 i H 3). En el sector 1, tres tombes aprofiten la cavitat natural orientant-se així vers el Nord.⁴⁰ A uns 8 metres cap al Sud de l'església, la diàclasi queda només marcada a la roca, sense formar cavitat. Aleshores, les tombes hi són excavades expressament, orientant-se d'Est a Oest.⁴¹ Quan ja no n'hi caben més, hom excava els peus de la tomba, apareixent així un tipus intermedi.

La segona gran diàclasi, orientada a 340° N, comença dintre el campanar, on hi ha la capçalera de dues tombes antropomorfes orientades Est→Oest,⁴² continuant a l'altra banda de l'església (sector 5) i fins i tot per la plaça del poble, travessant-la (sector 6). Aquí és on la diàclasi és totalment aprofitada per les tombes, que s'orienten al Nord.⁴³ Una característica especial és que aprofiten un cantó de la diàclasi, que resta recte, i l'altre és excavat. Però, mentre unes són excavades cap la dreta,⁴⁴ les altres ho són cap a l'esquerra.⁴⁵ Això provoca una lleu variació en els graus d'orientació: les tombes excavades cap la dreta varien de 348° a 350°, i les altres són totes orientades a 342°.

La tercera diàclasi és en el cantó Est del jaciment. Trobem les tombes 79 i 80, orientades d'Est a Oest, i la núm. 91, que travessa completament per sobre la diàclasi. Encara, la tomba 89 es construïda aprofitant una altra cavitat natural de la roca.

En canvi, les tombes 74 i 78, que s'introdueixen per sota la paret de l'es-

40. Cf. enterraments 49, 50, 51.

41. Cf. enterraments 5, 6, 7, 8 i 9.

42. Cf. enterraments 52 i 53.

43. Cf. enterraments 72, 73, 84, 85, 86, 87 i 88.

44. Cf. enterraments 72, 84, 85 i 86.

45. Cf. enterraments 73, 87 i 88.

glésia, també són orientades al Nord, i excavades expressament. De fet, queda tota l'àrea de l'església per aclarir a nivell d'enterraments, i molt en particular la zona tapada per la construcció central i que coincideix amb la línia teòrica per on passaria la segona gran diàclasi, des del campanar fins el sector 5.

6.3 La distribució ⁴⁶

Després d'un examen global de la planta del jaciment, hom veu que les tombes es distribueixen a tot el voltant de l'església. Els enterraments busquen la proximitat del lloc sagrat.

A nivell de tombes antropomorfes, el sector on són més abundants és el 5, seguit pel sector 1 i el 6. Respecte als altres tipus d'enterraments, no podem establir comparacions perquè només hi ha dades per al sector 1. Aquí, la zona excavada ha donat els següents percentatges:

10 enterraments de fossa	19.60 %
16 tombes antropomorfes	31.37 %
12 tombes de llosa	23.52 %
5 tombes intermèdies	9.80 %
8 enterraments de calç	15.68 %

Per tant, les més abundants són les tombes antropomorfes, seguides de les de llosa. És possible que aquests valors aproximats siguin aplicables a d'altres sectors de la necròpolis, en particular al sector 5 i al sector 3.

6.4 Percentatge de tombes d'adults i d'infants

Hom podria intentar una aproximació a la taxa de mortalitat infantil, a partir de nombre d'enterraments d'infants.

Del conjunt de tombes examinades (89), un 14.60 % corresponen a enterraments infantils, i un 85.39 % a enterraments d'adults. Si examinem aquesta proporció segons el tipus d'enterrament, les xifres varien:

10 enterraments de fossa	6 adults	60 %
	4 nens	40 %
54 antropomorfes	46 adults	85.18 %
	8 nens	14.81 %
8 enterraments amb calç	7 adults	87.50 %
	1 nen	14.28 %

46. Vegeu quadre distribució de tombes per tipus i sectors.

La mortalitat infantil (si hom la pot calcular a partir d'aquí) és, doncs, aproximadament d'un 15 % sobre el total de població. O, dit d'una altra manera, de cada 10 persones se'n morien d'una a dues en estat infantil, amb el que només un 80 % de la població arribava a l'edat adulta.

Remarquem que això són xifres extretes només a partir dels enterraments, no a partir d'anàlisis antropològiques. Esperem que quan aquestes estiguin a punt, ens aportaran dades molt interessants sobre l'edat dels morts, l'estat de salut, possibles malalties patològiques i endèmiques, etc.

6.5 La disposició de l'esquelet

Resumim una mica el que hem dit fins ara respecte als diferents tipus de tombes:

En les de fossa, els esquelets són dipositats longitudinalment sobre el sòl, amb el cap mirant enlaire i els braços creuats sobre el pit, o amb una mà sobre l'espatlla contrària.

En les antropomorfes, els individus són col·locats al seu interior longitudinalment, en diferents posicions: braços al llarg del cos; braços sobre la pelvis; braços creuats sobre el pit, amb la mà esquerra sobre l'espatlla dreta. Els cranis miren enlaire.

En les de lloses, segueix la mateixa diversitat que en les antropomorfes excavades a la roca, no trobant-se cap signe específic de l'enterrament en cista.

En els enterraments fets amb una capa de calç, la posició dels braços sol ésser sobre la pelvis o creuats sobre el pit.

Tots aquests enterraments no van acompanyats de cap mena de material, ni ornamental ni d'ofrena. L'excavació d'aquests tipus de necròpolis medievals se sol caracteritzar, precisament, per la pobresa del material obtingut. Només podem citar fragments de bronze informes i algun tros de ferro, trobats en el sector 1. L'únic que tindria un cert interès serien els dos fragments corresponents a un fons de gerreta, d'una ceràmica vermellosa i grollera, amb grossos grans de quars, trobats als peus d'una tomba. De totes maneres, els fragments de ceràmica medieval i ibèrica, freqüents entre els enterraments i fins i tot a dintre de les tombes, procedeixen de la terra aportada en el moment de la inhumació.⁴⁷

7. Els nivells estratigràfics i la cronologia

Només resta per situar tots aquests enterraments analitzats en dos contextos: l'arqueològic i el cronològic, intentant una relació entre ells. Respecte

47. Segons dades procedents de gent del poble, l'ampolla de vidre guardada al Museu de l'Ajuntament de Roda de Ter, fou trobada al costat d'una tomba de lloses, en el nivell superior del sector 1.

al primer, utilitzem les dades que ens ha aportat l'excavació del sector 1. Els nivells que hi hem pogut constatar han estat els següents:

Nivell superficial (talles 4-5) — A: Humus.

— B: Barreja d'ossos fragmentats, en una terra molt remoguda.

Nivell I (talles 6-7) — Enterraments simples, recobertes d'una capa de calç. Són situats sobre la roca en les zones més altes i sobre les lloses de coberta de les tombes de llosa en zones intermèdies.

Nivell II (talles 8-9-10) — Tombes de llosa. Situades a zones intermèdies, a vegades sobre les tombes antropomorfes.

Nivell III (talles 11-12) — Tombes antropomorfes excavades a la roca, i tombes de tipus intermedi, mig excavades, mig de lloses. Situades a les zones inferiors del terreny.

Nivell IV (talles 13-14) — Enterraments simples de fossa, recoberts només amb terra, a vegades amb una llosa a sobre. Situats en zones de terra vegetal orgànica, directament sobre la roca margosa.

La superposició que hom constata en els enterraments de l'Esquerda ens pot ajudar a aclarir alguns conceptes d'ordre cronològic:

Els enterraments de fossa serien els més antics, coetanis o potser una mica anteriors encara, que les primeres tombes excavades a la roca. És molt possible que, en un primer moment d'enterrament a l'Alta Edat Mitjana, es fessin inhumacions simples i, a la vegada, s'aprofitessin les esquerdes naturals del terreny (primeres tombes antropomorfes).

El segon tipus d'enterrament, per ordre d'antiguitat, correspon a les tombes excavades a la roca, antropomorfes treballades expressament, amb diversos moments d'evolució tècnica, que poden correspondre a canvis culturals.

El tercer tipus és el de tombes de llosa, al qual s'hi arriba a través de formes intermèdies entre les tombes antropomorfes i les de llosa, que es poden explicar per la geomorfologia del terreny.

El quart i últim tipus, corresponent al moment més modern d'enterrament dintre de l'Edat Mitjana, serien els enterraments simples recoberts amb una capa de calç, que es troben estesos per damunt dels altres nivells a tot el sector 1.

Com emmarquem tot això en el context dels diversos poblaments de l'Esquerda al llarg de l'Edat Mitjana? El primer document conegut sobre el lloc data de l'any 826, en què fou destruït durant la revolta antifrànca d'Aissó. A partir d'aquí hi ha un buit documental fins al 927, en què hom troba una donació de terres a l'església de Sant Pere de Roda.⁴⁸ Sobre això hi ha diverses qüestions que cal resoldre:

48. La cita del 826 es troba en els «Annals Reials» de Lluís el Pietós. La donació de terres a Sant Pere de Roda es fa el 20 de setembre del 927 (ACV, calaix 6, doc. 146).

Quan Aissó atacà Roda a principis del segle IX, quina era la població que ocupava el lloc? Quedaven restes del poblament indígena procedent d'època baix-romana i visigòtica, o eren ja guerrers francs, instal·lats per a defensar una de les fortaleses carolíngies que hi havia al llarg del Ter?

— Respecte a la destrucció de Roda que esmenten els «Annals» de Lluís el Pietós, el buit documental que segueix —de prop d'un segle— correspon també a un buit poblacional? O, hi havia població indígena, que s'amagava a les muntanyes en èpoques conflictives? Cal no oblidar la proximitat del bosc i l'entrada a la zona de les Guillerries, just a l'altra banda del Ter o bé seguint el seu curs, respecte l'Esquerda.

D'altra banda, el fet que no hi hagi documents no vol dir que no hi hagi població. Una comunitat petita i primitiva no sempre necessita —o no sap— legalitzar les seves activitats en un document escrit. Sigui com vulgui, el cas és que fins l'any 927 no trobem cap altra constància documental que hi hagués habitants a Roda. Però, aquest és un document que va lligat a l'aparició d'una nova construcció eclesiàstica, potser construïda feia poc temps. Ara bé, en aquests anys s'ha esdevingut un canvi polític-administratiu important en el país: la repoblació d'Osona per Guifré el Pilós.

Tot i que a la comarca vinguessin contingents poblacionals procedents de la Cerdanya i el Ripollés, suposo que les petites comunitats indígenes que restaven mig amagades, devien barrejar-se amb els nou vinguts. No sabem res respecte a què passa a Roda en aquests anys, però m'inclinaria a creure en una continuïtat, més o menys alterada o amb algun canvi, del poblament indígena. Que els documents comencin en el segle desè, no prova, en absolut, un despoblament de la zona, com alguns autors han volgut veure, sinó un canvi a nivell administratiu i eclesiàstic, d'acceptació de les normes legals imposades per la nova administració carolíngia i el nou estament eclesiàstic, també d'origen franc.⁴⁹

Respecte a l'últim document que ens parla de l'Esquerda, és datat l'any

Sobre dades documentals en general, cf. l'apartat 2: *les fonts documentals*, de *El jaciment arqueològic medieval de L'Esquerda, a les Masies de Roda de Ter (Osona)*. — I: *Informe preliminar i estat de la qüestió*. — «Quaderns d'estudis Medievals», núm. 1 (1980), pp. 7-10.

49. BALARI, a *Orígenes històrics de Catalunya*, p. 280, ens mostra al bisbe d'Osona, Idalguer, en un parlament fet a Barcelona l'any 906, al·ludint a la rebel·lió d'Aissó: *Ita ut nec aliquis Christianorum in praedicto pago Ausone remaneret*. La idea de la despoblació es compartida per ABADAL, Ramon d': *L'ocupació i repoblació de les comarques d'Osona i Bages*. — a «Els primers Comtes Catalans», Ed. Teide. — Barcelona 1958, pp. 73-114. — i a: *La Plana de Vic en els segles VIII i IX (717-886)* (Text d'una conferència llegida el 9 de setembre del 1954 (Vic 1954), 28 pp. en la Biblioteca Episcopal de Vic. — Imprès de nou al llibre: *Dels visigots als catalans*, I, pp. 309-321: *La reconquesta d'una regió interior de Catalunya: La Plana de Vic (717-886)*.

1314, amb motiu de la seva destrucció definitiva.⁵⁰ Per tant, tenim un marge documental prou ampli: uns 500 anys (probablement més i tot) per a classificar els 4 tipus d'enterrament que l'arqueologia ha posat al descobert. Una aproximació seria la següent:

- segles IX-X: A nivell d'enterrament, inhumacions en fossa i utilització de les diàclasis naturals, retocant-les una mica. Coincidiria amb un tipus de poblament primitiu, potser d'habitacions semiexcavades a la roca, o aprofitant els llocs a propòsit en els marges rocosos del terreny. Possibles construccions de fusta, potser també d'una església situada aproximadament al mateix lloc que les restes de l'actual.
- segles X-XI: Utilització plena de les tombes antropomorfes (s. X), amb tècnica evolucionada. Pas cap les tombes de llosa. Continua l'esquema d'hàbitat anterior. Església de pedra, pre-romànica (ja existent el 927).
- segles XII-XIII: Predomini de les tombes de llosa, coincidint amb la nova construcció romànica de l'església, més gran que l'anterior. Al seu voltant creix el vilatge bai-medieval, format per cases d'una o dues habitacions construïdes amb pedra i fang i amb cobertes de teules.
- final del segle XIII-començament del segle XIV: Enterraments simples, recoberts amb una capa de calç molt dura. Coincideix amb l'últim moment del poble, quan és paulatinament abandonat, i la població va traslladant-se cap el nou nucli vora el pont, i la mateixa església es convertida en fortificació. Les contínues lluites feudals i els primers brots de pesta explicarien enterraments de tipus massiu.⁵¹

Podem parlar, doncs, d'una continuïtat d'hàbitat a l'Esquerda durant l'Edat Mitjana, provada per la continuïtat en la necròpolis. Ara, només cal esperar el resultat de les anàlisis antropològiques, per a comprovar si entre els diferents tipus d'enterrament hi ha alguna constant que pugui relacionar-se amb una època determinada.

50. Cf. PLADEVALL: *Notícies de la Roda medieval*. — «Roda de Ter», 1968, s.p.

51. Tot i que les grans pestes del s. XIV no arriben a la Plana de Vic fins el 1348 (cf. PLADEVALL, A.: *La disminució de poblament a la Plana de Vich a mitjans del segle XIV*. — «VI Assemblea d'Estudis Comarcals» (Vic 1962), pp. 23-35; i també LÓPEZ DE MENESES, Amada: *Datos acerca de la peste negra en Vich*. — «Ausa», VI (1968-71), p. 280), cal no excloure aquest factor com a hipotètic motiu d'enterraments en massa. Encara que al segle XIV el poblament de Roda s'havia traslladat a la nova parròquia vora el pont, l'antiga necròpolis de L'Esquerda podia esguir essent utilitzada.



1. L'Esquerda. Vista general de la necròpolis, al nord de l'església. En primer terme, el sector 5; al fons, el sector 6 (Foto I. Ollich).



2. L'Esquerda. Vista general de la necròpolis, al sud de l'església. Sector 1-A.

LÀMINA II



3. Necròpolis de L'Esquerda. Sector 1-A en fase d'excavació.



4. Tombe antropomorfes infantils en el sector 1-A.



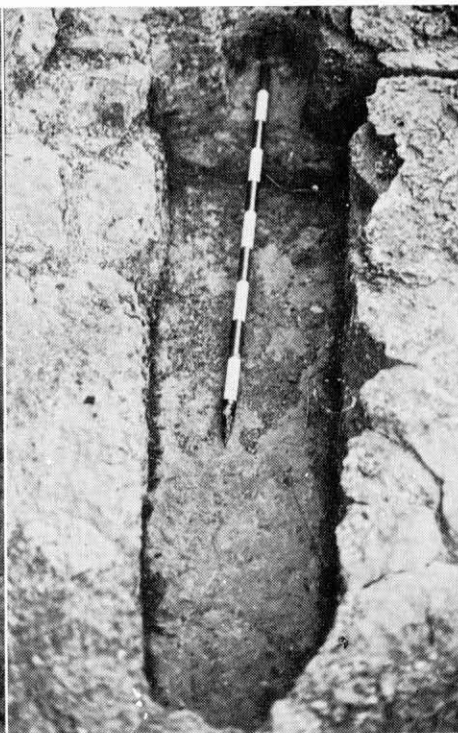
5. L'Esquerda. Tombes antropomorfes excavades a la roca del sector 5.



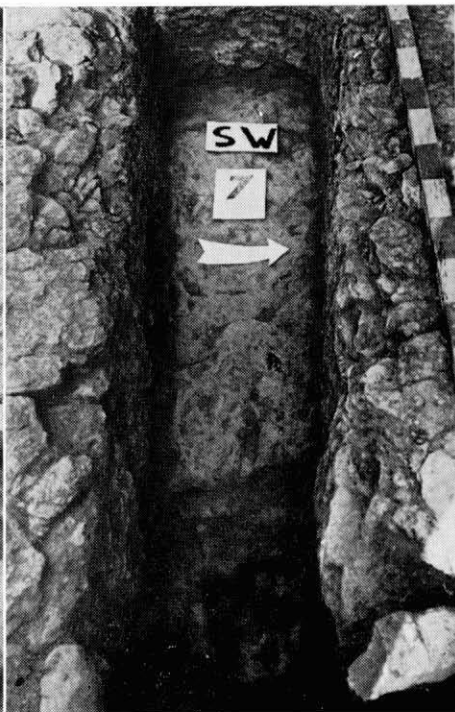
6. L'Esquerda. Detall tombes núms. 64 i 65, en el sector 5. En primer terme, la forma d'una tomba preparada per a ésser excavada.

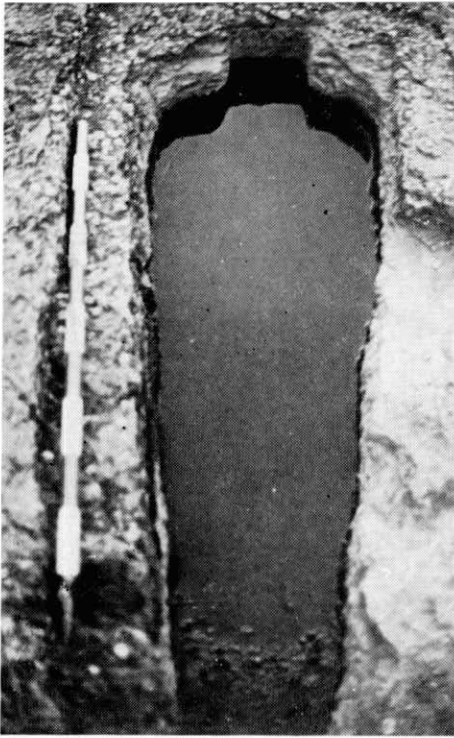


7. Detall tomba núm. 5, corresponent a un infant. Sector 1-A.

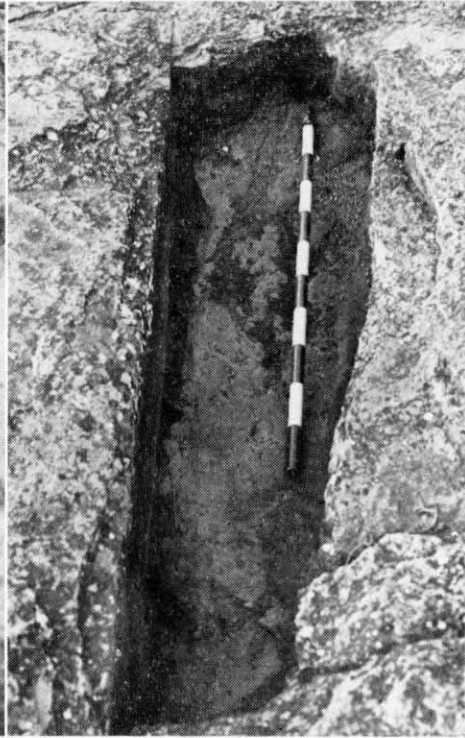


8. Detall tomba núm. 75, excavada a la roca amb cap arrodonit. Sector 5.





11. Detall tomba núm. 68, antropomorfa, simètrica. Sector 5.



12. Detall tomba núm. 86, antropomorfa, asimètrica. Sector 6.

